

DAGENS FRÅGOR

Den 25 maj 1948.

Den rysk-finska pakten. Förhandlingarna rörande ett avtal om »vänskap, samverkan och ömsesidigt bistånd»¹ mellan Sovjetunionen och Finland i mars—april 1948 i Moskva fick ett något annorlunda förlopp än vad man väntat. På en del håll förutspåddes ett ryskt ultimatum på grundvalen av fördragstypen Ungern och Rumänien. Andra fruktade segslitna diskussioner, kanske avbrutna av »skapande» pauser. Det blev i stället endast tre sammanträden och enighet om ett avtal, vari den första artikelns ordalydelse byggde på ett finskt förslag framlagt efter det en tidigare finsk text framkallat ett ryskt motförslag, medan samtliga övriga artiklar godkändes enligt ett i Finland före förhandlingarnas början utarbetat projekt, däri dock de delar av pakterna av ungersk—rumänsk typ intagits, som icke stod i strid med Finlands intressen.

Det sålunda uppkomna avtalet skiljer sig i sina militärpolitiska delar helt från de avtal mellan Sovjetunionen samt Ungern och Rumänien, till vilka hänvisades i Stalins ursprungliga inbjudan till förhandlingar. Det tjeckoslovakiska avtalet, om vilket i detta sammanhang även varit fråga, skall här lämnas åsido, då det i nästan alla väsentliga delar rör något alldeles annat, allians under pågående krig, än vad i avtalen med de forna satelliterna avsetts. Som mål för de finska underhandlingarna uppställdes att en eventuell pakt borde till innehåll rätta sig efter Finlands speciella läge och icke avfattas enligt ett för helt andra förhållanden upprättat formulär. Vad Finland kunde gå med på var ett fullföljande av den politik president Paasikivi proklamerat i februari 1947, ett eventuellt med Sovjetunionen gemensamt försvar gentemot angrepp på Finlands territorium eller genom detta mot Sovjetunionen, men ingenting därutöver. Som bekant avfattades den slutliga pakten i enlighet med denna Finlands önskan.

I fråga om *rummet* uppstår »casus foederis» först vid och genom ett väpnat angrepp på Finlands territorium, varjämte Finlands stridskrafter försvarar landets integritet endast »inom Finlands gränser». Rörande *tiden* gäller samma kriterium, ett i gång varande väpnat angrepp, dock med den utvidgningen att fördragsparterna skall »rådpläga sinsemellan ifall det konstaterats» att hot om ett sådant militärt angrepp föreligger. I detta sammanhang må det framhållas att innan ett sådant hot av bägge parterna konstaterats föreligga, alltså under fred, ingen som helst militär kontakt enligt pakten förefinnes mellan parterna, och att alltså denna pakt icke ger ens en förevänd-

¹ Citaten här nedan är tagna från den i de finländska riksdagshandlingarna ingående officiella svenska översättningen, som är otymplig och saknar vissa av originaltexternas skiftningar.

ning för yrkanden på sådana Finlands integritet kränkande åtgärder, som man i vida kretsar före Moskva-förhandlingarna fruktade. Rörande *arten* av hjälpen må antecknas att det är Sovjet, som kommer Finland till hjälp, icke i något fall tvärtom, ömsesidigheten inskränker sig till att Finland genom att försvara sitt eget territorium och genom att acceptera hjälp avvärjer angrepp också mot Sovjetunionen.

Principiellt har från finländsk sida beslutsamt hävdats att försvaret av Finlands territorium i första hand åligger Finland självt, och detta har även i texten klart kommit till uttryck. Hjälpen österifrån har graderats enligt tvenne alternativ, antingen så att Sovjet lämnar Finland hjälp, vilket kan inskränka sig till leveranser, specialförband el. dyl., eller att striden föres gemensamt. Det beror självfallet på angreppets art och möjligheterna för dess tillbakavisande vilketdera alternativet måste tillgripas. Av betydelse för avtalets rätta tolkning är fastslående av principen att Sovjets hjälp skall lämnas »vid behov». Huruvida sådant föreligger skall av parterna gemensamt fastslås. Likaså skall hjälpens art, formerna för dess lämnande och alla i samband därmed stående omständigheter regleras genom överenskommelse. Vilken betydelse som skall tillmätas den omständigheten att paktens gäller blott vid »angrepp från Tyskland eller en annan därmed förbunden stats sida» kan endast bli föremål för kannstöperier, ett exakt svar torde ej i dag kunna lämnas.

Paktens icke-militära bestämmelser innehåller endast självklara saker. Att i ett vänskapsavtal »ett fortsatt utvecklande och bevästande av de ekonomiska och kulturella förbindelserna» uppställas som mål, borde icke förvåna. Rörande det ekonomiska samarbetet må nämnas, att ett handelsfördrag ingicks den 1 december 1947 på fem år, däri varuutbytets ömsesidiga utveckling ställdes i utsikt, utan att någon reaktion häremot förmärktes. Vissa aktuella svårigheter med leveranser från USA till Finland torde hava mera samband med amerikansk upprustning och därmed sammanhängande inre propaganda samt Marshall-planen (man kan ej pumpa in väldiga mängder varor och höja levnadsstandard och produktion i Marshall-länderna utan att andra åtminstone temporärt blir allvarligt lidande) än med den finländsk-ryska paktens. Att fördragsparterna skola »iakttaga principerna om ömsesidigt respekterande av suveränitet och oavhängighet och icke-inblandning i den andra statens inre angelägenheter» kan knappast vara till men för Finland, även om en sådan deklaration genom kringgående manövrer kan göras illusorisk. Ett ryskt offer åt Finlands önskan att icke komma in under samma schema som de andra satelliterna utgör avtalstidens fastställande till 10 år i stället för de vanliga 20 år.

Till avtalet har icke fogats något hemligt protokoll, icke heller ha några förbindelser vid sidan av detsamma ingåtts.

Detta avtal om »ömsesidig» militär hjälp, som för ett visst krigsfall binder Finland vid Sovjetunionens sida föregås av en ingress, i vilken det säges att parterna ingått avtalet »beaktande Finlands strävan att hålla sig utanför intressemotsättningarna mellan stormakterna». Ett sådant uttryckssätt kan vid första påseende förefalla

absurt, men synes i verkligheten hava ett långt ifrån betydelselöst innehåll. Pakten är begränsad att gälla angrepp på Finlands territorium. För detta specialfall utlöses alliansmaskineriet. Men under fredstid eller om Finland under krig icke angripes eller (kan man åtminstone teoretiskt tänka sig) om Finland angripes av annan än Tyskland »eller en annan därmed förbunden» stat, då existerar intet alliansförhållande mellan Sovjetunionen och Finland. Bör icke pakten läsas så, att Finland intill dess ett angrepp skett på dess territorium står obundet av andra förpliktelser mot Sovjetunionen än det proklamerade vänskapsförhållandet, förbudet i fredsavtalet mot deltagande i koalitioner mot de allierade m. m. dyl.? Någon annan betydelse torde knappast kunna inläggas i ingressens ovan citerade ord än att Finland i sin utrikespolitik, långt ifrån att följa någon stormaktsgrupp, för sig uttryckligen reserverat en rätt att hålla sig utanför allt politiskt stormaktsspel. En annan sak är att Porkalabestämmelserna i fredsavtalet, speciellt rätten för Sovjet att över Finlands territorium upprätthålla förbindelsen med Porkala, för det fall att Sovjet råkar i krig utesluter finländsk neutralitet i juridisk bemärkelse.

Sådant Finlands läge gestaltat sig sedan 1944 har endast en politik varit möjlig, strävandet att utjämna motsatsförhållandet till Sovjetunionen. Och det bästa, kanske enda medlet härför är skapandet av förtroende hos grannarna i öster för att Finland icke under några förhållanden skall tjäna som bas för ett nytt angrepp mot Sovjet. Paasikivi gav i sitt bekanta uttalande försäkringar i denna riktning. Men ryssarna önska synbarligen mera, en av Finlands folk i bindande form gjord utfästelse. Sedan riksdagen nu, praktiskt taget enhälligt, förordat ratifikationen har Sovjet fått denna utfästelse. Den form den sovjetryska regeringen först tänkte sig för avtalet tog icke hänsyn till Finlands ställning och folkets mentalitet, men på denna punkt har nödig smidighet visats. Däremot har det aldrig kunnat bli tal om att pruta på kravet om Finlands västgräns som gemensam försvarslinje. Ty Finlands egna försvarskrafter, enligt art. 13 i fredsfördraget begränsade »till utförande av uppdrag av intern natur samt till det lokala försvaret av gränserna», ge Sovjet ingen säkerhet. Utan pakten skulle vid ett angrepp på Finland (sannolikt redan vid hot om angrepp) ryska försvarskrafter skynda den angripandes styrkor tillmötes möjligast långt västerut, Finland bleve med visshet utsatt för mer eller mindre vänskaplig ockupation. Med paktens hjälp kan den eventuella ryska aktiviteten i Finland föras in i förberedda, eller åtminstone i någon mån reglerade fåror. Utan pakten skulle Sovjet ha intet att säga till om militärt i Finland under fredstid. Även enligt pakten är detta fallet, dock endast intill dess hot om angrepp av båda parterna konstaterats föreligga, i vilket fall förpliktelserna å ömse sidor inskränkes till att »rådpläga». Enligt sin ordalydelse har pakten icke bundit Finland närmare till Sovjet vare sig i krig eller fred än vad i praktiken efter all sannolikhet hade varit fallet även utan pakt. I vissa avseenden kan t. o. m. motsatsen hävdas.

Har Finlands läge politiskt försämrats genom händelseutvecklingen februari—april 1948? Beroendet av Sovjetunionen härstammar från 1944 och tog sitt hittills klaraste uttryck i Finlands av hänsyn till Sovjet förestavade vägran att deltaga i de ekonomiska Parisförhandlingarna 1947. Fråga är om detta beroende blivit mera accentuerat genom att dess militära konsekvenser, under alla förhållanden självklara, fästats på papperet. Vad som däremot synes uppenbart är att paktens från övriga liknande handlingar bjärt avstickande innehåll tydligt och för hela världen markerar Finlands särställning bland de östeuropeiska småstaterna. Leinos avskedande från inrikesministerposten bekräftar detta.

Europakonferensen i Haag. Tanken på en förening av de fria staterna i Europa har på sista tiden vuxit med dynamisk kraft. Den av Coudenhove-Kalergi grundade rörelsen för ett Paneuropa, vilken under ett 20-tal år fört en undanskymd tillvaro, har under intrycket av de sista årens händelser vuxit i styrka; samtidigt ha andra rörelser av samma art uppstått. En betydande folkrörelse inom kontinentens fria stater och i England omfatta i denna stund tanken på en europeisk statsförening.

Inom engelska underhuset väcktes den 11 mars av medlemmar av olika partier en motion, innebärande att ett råd för Västeuropa borde upprättas, bestående av representanter för de sexton länder, som omfattade Marshall-planen, och Västtyskland. Rådet skulle utforma en plan för gemensam verksamhet, vilken skulle syfta till en federation, grundad på gemensamt medborgarskap, politisk frihet och en representativ regering samt åtföljas av en förklaring över de mänskliga rättigheterna. I anslutning till denna motion, vilken ännu icke föranlett någon votering inom parlamentet, framkom förslag om en kongress för planernas utformning. Denna kongress ägde rum i Haag den 7—10 maj. Kongressen ägde rum under ledning eller — skulle man snarare frestas att kalla det — beskydd av Winston Churchill; ett stort antal framstående statsmän från Västeuropas stater deltog därjämte, såsom från England Anthony Eden, Sir Arthur Salter, Mac-Millan och Duncan Sandys, från Frankrike Reynaud, Daladier och Ramadier, från Belgien van Zeeland, från Schweiz Pilet-Golaz och Rappard o. s. v. Även från de nordiska staterna deltog delegationer; därav en särskilt talrik från Danmark.

Förberedelserna till denna konferens hade ej varit utan slitningar. På många håll hade man inom socialdemokratien ställt sig reserverad. Ett ögonblick hade det t. o. m. sett ut som om socialdemokratien i rörelsen för ett förenat Västeuropa såge en illojal konkurrens från ovidkommande håll; strax före Haag-konferensen hölls en rent socialdemokratisk kongress i Paris med i viss mån samma syften. Betydande delar av både Englands, Frankrikes och Belgiens socialdemokratiska parlamentsrepresentation deltog emellertid i Haag-konferensen och även de nordiska länderna — med undantag av Finland, som helt höll sig borta från konferensen — hade inom sina delegationer företrädare för socialdemokratien (från Sverige representerad av

Dagens frågor

Rickard Lindström från riksdagen samt av Albin Johansson och Thedin från Kooperationen).

Kongressen var inofficiell och med hänsyn till sin förhistoria en smula blandad till sin sammansättning. Samman med statsmän, som under svåra år gjort Europas historia, och parlamentsledamöter av alla meningsriktningar kommo representanter för de ofta nog mer eller mindre diffusa rörelser, som de sista åren växt fram, och som redan i många fall börjat visa tecken på sektbildningens egenrättfärdighet och ofördragsamhet gent emot varandra.

Ett hårt men intensivt arbete kännetecknade konferensen. På förhand utarbetade förslag till resolutioner förelågo, vilka genomgingo en allvarlig och genomgående prövning. Från skandinavisk sida betonades med styrka vilken av att handla med försiktighet för att icke riskera bakslag av en opinion, som ännu icke vore färdig att fatta ståndpunkt med vittgående verkningar, liksom att kongressen, vars medlemmar icke hade mandat i någon form, måste inskränka sig att behandla principfrågor och icke binda sig i detaljer. Den skandinaviska uppfattningen påverkade otvivelaktigt beslutet, som blevo mindre omfattande än från början ifrågasatts; det viktigaste beslutet var en resolution om inbjudan till inkallande av en europeisk statsförsamling, bestående av representanter för de olika parlamenten, för att behandla förutsättningarna och formerna för en europeisk union.

En vidare redogörelse av kongressens arbete tillåter utrymmet icke här att lämna; det allt överskuggande huvudmomentet utgöres av denna resolution.

Sedan en del föreberedelser blivit gjorda kommer kongressens beslut att gå till de olika ländernas regeringar och parlament, som hava att taga ställning till frågan; inom kort kan sålunda vad som häruppe i Norden nyss betraktats som en utopi vara en brännande aktuell fråga även för oss.

På kongressen brötos meningarna knappast om det väsentliga — önskvärdheten för att icke säga nödvändigheten av en närmare sammanlutning mellan de fria stater, som återstå i Europa. Däremot gingo meningarna vitt isär angående möjligheterna att på en kort utmätt tid ordna ens de primära förutsättningarna för ett närmare samarbete. Känslan att ingen tid vore att förlora var uppenbart mycket stark — uppfattningen att en världshistorisk ombildning av Europas statssystem krävde en solid bas blev med samma styrka hävdad från annat håll.

Ett är visst — det är ingen lusteld, som tänts i Haag. Den anda, som besjälade kongressen som helhet, var, trots allt, icke den hektiska och nervösa iver, som kunde spåras hos enskilda — ofta utomparlamentariska — kongressdeltagare, den var utsprungen ur tidens nöd och ur en fast förvissning, att endast sammanhållning om det väsentliga och uppoffrande av det oväsentliga skall kunna rädda de västerländska kulturvärden, som ensamma göra livet värt att leva, och att ett fortsatt och ihärdigt arbete i detta syfte är dagens viktigaste uppgift. Det är icke likgiltiga personer, som fört fram saken till denna

kongress; det är samma män som en gång räddat det fria Europa, och som gripits av ansvaret för verkets bestånd. De komma förvisso att föra saken vidare.

K. K. W.

Sveriges kulturella förbindelser med utlandet. Trots att årtal gått, sedan kriget upphörde, råda ännu i flera avseenden helt eller delvis krigsförhållanden i stora delar av Europa. En lika egendomlig som beklaglig detalj i dessa eftersläpningar utgöra de inskränkningar, som ännu upprätthållas beträffande postbefordran av böcker och trycksaker länderna emellan.

Det har varit helt förbjudet att från Sverige sända trycksaker till Tyskland allt intill den 15 sept. 1947, då tryckalster upp till 2,000 grams vikt tillätos sändas till den amerikanska ockupationszonen, undantagandes Berlin. Sedan den 10 februari 1948 får man till den franska zonen sända tidningarna Dagens Nyheter, Morgontidningen, Skånska Dagbladet, Stockholmstidningen och Svenska Dagbladet. Sedan den 9 mars kunna till den brittiska zonen sändas tekniska tidskrifter och tidskrifter för handel; nyligen ha emellertid samma friheter givits som för den amerikanska zonen. Till ryska zonen äro alla trycksaker förbjudna.

Det är här av intresse att jämföra, vad det likaledes neutrala Schweiz' myndigheter fått tillåtelse att sända till Tyskland. Enligt från Generaldirektion der Post-, Telegraphen- und Telephonverwaltung i Bern den 21 januari inhämtade upplysningar tillåta icke blott de amerikanska, utan även de brittiska och franska myndigheterna införsel till sina resp. zoner av schweiziska tidningar, tidskrifter, magasin och pressmeddelanden.

Man kan fråga sig, vad dessa spärrar nu ha för ändamål. Nog förefaller det egendomligt, att alster av den politiska pressen få införas per post — från Schweiz t. o. m. utan inskränkning —, medan vetenskaplig litteratur i allmänhet, vars införsel torde vara av ojämförligt mindre risk, är förbjuden. Och då det är tillåtet att från t. ex. den amerikanska zonen sända en från utlandet erhållen bok till andra zoner av Tyskland, är det väl föga mening att spärra den direkta förbindelsen mellan Sverige och dessa zoner? En av de gåtor, på vilka intet svar kan förväntas, är också den, varför böcker få skickas till och från det rysskontrollerade Österrike, medan något dylikt alls icke gäller ryska östzonen i Tyskland eller Berlin.

Däremot går det an att till alla ockupationszoner försända affärshandlingar och brev.

Orsaken till att frågan här föres på tal, är dess stora betydelse för kulturförbindelserna folken emellan och för vetenskapen. Den internationella forskningen och det allmänna bildningsarbetet — såväl offentliga bibliotek, universitet och forskningsinstitut som enskilda forskare — ha blivit mycket lidande på det ohållbara tillstånd som nu alltför länge fått råda. Det är bekant, att f. n. vetenskaplig litteratur, bl. a. på grund av pappersbristen, trycks i mycket små upplagor i Tyskland. Dessa säljas snart slut och kunna så ej komma våra

Dagens frågor

bibliotek, vår forskning till godo. Å andra sidan bli den svenska forskningens resultat numera ej, så som de borde, kända för vetenskapsmännen utomlands.

Jämförelsen mellan Sverige och Schweiz visar även den viktiga skillnaden, att Sverige blott får utsända ett fåtal, ej ett halvt dussin, dagstidningar till den franska zonen, medan från Schweiz få utföras tidskrifter — alltså även vetenskapliga tidskrifter. Då en mycket stor del av vetenskapens forskningsresultat bringas till offentligheten just genom tidskriftsuppsatser, är denna vidgade plattform för Schweiz' vetenskapsmän av största betydelse.

Av särskild vikt är förhållandet med huvudstaden Berlin. Enligt upplysning, den 30 april lämnad av prof. K. Griewank, redaktör för Tyska vetenskapsakademiens tidskrift *Deutsche Literaturzeitung*, kan man från Schweiz sända böcker direkt till Berlin, likasom även böcker från Berlin kunna sändas bl. a. till Schweiz, men ej i korsband till Sverige. Fördenskull har bl. a. nämnda viktiga tidskrift, som nu ånyo börjat utkomma, andra värdefulla nypublikationer att förtiga, ej kommit våra svenska bibliotek och forskare till handa.

Då så viktiga värden stå på spel, borde de, som föra Sveriges talan, fördubbla sina ansträngningar att få slut på de ologiska meningslösa hinder, som att ockupationsmakterna ännu låta blockera en fri postbefordran. Man frågar sig särskilt, varför vårt land alltfört skall vara sämre ställt än Schweiz. Det vore naturligt, om vår nuvarande utrikesminister, vilken såsom kansler för Rikets universitet är väl förtrogen med svensk forskning och dess oundgängliga behov av fria förbindelser inom den internationella vetenskapen, toge saken i kraftig hand och förde den till ett förnuftigt slut, så att ej blott de svenska postbefordringsvillkoren bli lika fria som de schweiziska, utan om möjligt fullständiga fredsförhållanden åter inträda med fri försändelse av vetenskaplig litteratur, om möjligt alla slags tryckalster.

12 maj 1948.

J. Svennung.

Östblockets industrialisering. När man i väster bedömer de av Moskva ledda öststaternas sammanhållning underskattar man i regel tre saker: 1) den utsträckning i vilken överallt i de mindre östländerna Röda arméns — vid krigsslutet så avgörande — insats blivit överflödigt för fredstider, genom planmässigt användande av *inhemska* vänsterradikala krafter 2) de nationella och *nationalistiska* idéernas betydelse i de vänsterradikala regimernas tjänst 3) elasticiteten i de utrikespolitiska banden mellan öststaterna, vilka endast har formen av *bilateral fördrag* med rätt skiftande graderade förpliktelser. Även över innehållet i det *ekonomiska* samarbetet inom det europeiska östblocket gör man sig i väster ännu en mängd falska föreställningar.

Det avgörande kännetecknet för den stalinistiska politiken i Moskas inflytandegebit utanför sovjetgränserna är att den ryska militära ockupationsregim som under sovjetarméns frammarsch vid krigsslutet överallt tillkom automatiskt, nu ersatts av inhemska »tillförlitliga»

regeringar; d. v. s. utrikespolitiskt obetingat russofila och inrepolitiskt kommunistiskt influerade, men inte utgående från sovjetsystemets »fullsocialistiska» regim. När dessa inhemska ryssvänliga krafter tilldelas så stora uppgifter, förefaller det för västerlandet vara ett särdeles förkastligt uppammande av »kollaboratörer», men från rysk ståndpunkt betyder denna metod tvärtom ett generöst tillmötesgående av de små satellitfolkens självbestämmanderätt. Den stalinistiska nationalitetspolitikens inrepolitiska grundsatser får här en inom förbundssystemet utvidgad användning. Många tecken tala för att de regelbundet uppdykande tendenserna till *åtstramning och krympning av dessa folkdemokratiska konstruktioner visst inte alltid äro att återföra till ryska initiativ*. De härröra snarare och oftast från de inhemska kommunisternas oförmåga att enligt flerpartisystemets halvdemokratiska spelregler kunna hålla sig kvar i spetsen för den inre utvecklingen i respektive länder.

Bibehållandet av den nationalstatliga suveräniteten är för de smärre öststaterna inte en tom formsak. Den utfylldes med nya nationella och nationalistiska målsättningar, för Polen t. ex. med förpolskandet av områdena till Oder och Neisse, för Tjeckoslovakien med tjeckiseringen av Sudetområdena, för Jugoslavien med den utrikespolitiska parollen om »befrielse» av de »sydslaviska» gebiten Trieste och Sydösterrike o. s. v. Man bör inte underskatta vad dessa nya målsättningar betyda för vinnandet av stora delar av den nationella intelligensian hos de smärre östfolken och göra dessa positivt inställda till den nya regimen! Amalgameringen av social och nationell radikalism utvecklar en betydande verkan.

Vid sidan av de ryska maktmedlens ersättande med den inhemska vänsterradikalismens krafter, och vid sidan av det faktum att de nationella och nationalistiska farhågorna och förhoppningarna hos de smärre östfolken spänts för östblockets politiska vagn, spelar den folkrättsliga konstruktionen av Moskvas samarbete med de östeuropeiska huvudstäderna endast en underordnad roll. Att Stalin och Molotov avstå från den tvivelaktiga teatereffekten att samla alla sina satellitstater gemensamt omkring sig och i stället föredra att förhandla enskilt med var och en av dem, sluta specialfördrag och genomföra en sorgfälligt individualiserad taktik, ger samtidigt en rad av fördelar. Det möjliggör ingåendet på detaljökningar, förhindrar blockbildning inom inflytandesfären och upprätthåller utåt skenet av att ett formellt östblock inte alls existerar. Därvid förfar man inte schematiskt, utan ger de vänskapliga regeringarna gärna frihet till tillfälliga gemensamma aktioner som helt ligger på den egna linjen — som t. ex. Polens, Tjeckoslovakiens och Jugoslaviens gemensamma demonstration i Tysklandsfrågan.

Men allra bäst visar sig östblockpolitikens elasticitet på det ekonomiska området. Alltsedan från krigsslutet Sovjetunionens politiska inflytande i Östeuropas medelstora och smärre stater blev utslagsgivande, växte också dessa länders *ekonomiska* förbindelser med den store grannen i öster till helt andra mått än före kriget. Under mellankrigstiden var varuutbytet öststaterna emellan ytterst ringa. 89,4 %

av exporten från alla dessa stater (inklusive Sovjetunionen) gick 1937 till Västeuropa och transoceaniska länder. Detta berodde delvis på att var och en av öststaterna dåfortiden eftersträvade vidast möjliga självtillräcklighet, men delvis också på att de i egenskap av övervägande agrarländer inte hade mycket att bjuda varandra. Båda dessa betingelser ha förändrats under de senaste åren: i stället för autarkisträvandena har Östeuropa klart slagit in på det ekonomiska samarbetets och arbetsfördelningens linje; den agrara karaktären hos de flesta av dessa länder trängs alltmer i bakgrunden av den påskyndade industrialiseringen. Trots detta blir emellertid Östeuropa rent ekonomiskt i långt högre grad än politiskt hänvisad till fortsatt samarbete med västern.

Man har ofta talat om att Moskva, då det gav ut parollen om front mot Marshallplanen, hade satt upp emot denna något slags ekonomiskt *Molotov-program* för Östeuropa. Formellt har detta inte skett. Men man kan säga att i samma ögonblick som Östeuropa tog ställning mot Marshall, började en viss systematisering och intensifiering av det ekonomiska samarbetet mellan Sovjetunionen och folkdemokratierna. De tidigare där överallt uppgjorda statliga ekonomiska planerna använde sig visserligen av helt igenom ryska förebilder, men sins emellan buro de högst olika, rent nationellt ekonomiska drag. De utökades och modifierades först sedan år 1947 långfristiga handelsfördrag ingåtts mellan Sovjet och de viktigare enskilda länderna, samt emellan de enskilda länderna. De viktigaste av dessa långfristiga fördrag, vilka huvudsakligen gälla leverans och kreditering av investigationsartiklar, äro de år 1947 ingångna avtalen mellan Sovjet och Tjeckoslovakien, mellan Sovjet och Jugoslavien samt mellan Tjeckoslovakien och Polen. Det största av dessa avtal är slutligen det som i början av 1948 slöts mellan Sovjet och Polen. I alla dessa fall har man också fastslagit ett visst tekniskt samarbete och som hittills fått sin största betydelse i relationerna mellan Polen och Tjeckoslovakien. Den polska och tjeckiska industrin — vid sidan om den ryska och ukrainska — äro de industrier som inom östblocket givits de största och mest differentierade uppgifterna, medan länder som Bulgarien, Jugoslavien eller Rumänien huvudsakligen skola använda sina inhemska råvaror och agrarprodukter.

Sovjetunionen har också i en del fall övertagit nya funktioner, vunna i samband med kriget — t. ex. som rättslig övertagare av tysk egendom i Rumänien och Ungern, eller som skadeståndsmottagare från Finland. Viktigare är att man beviljade Jugoslavien — och i särskilt stor omfattning Polen — leveranskrediter med långa betalningsfrister. Konsumtionskrediter, t. ex. i sammanhang med sädesleveranser, spelade därvid endast en övergående roll som emellertid inte bör underskattas, framför allt inte i en tid då det på världsmarknaden var nästan omöjligt att uppbringa »fri» säd.

Det är tekniskt omöjligt att exakt räkna ut hur stor andel av öststaternas utrikeshandel som utbyttis inom Östeuropa och hur stor andelen (jämförd med förut) i handeln med Västeuropa och transoceaniska länder blir. För flera av östländerna var handeln med västern under

senaste båda åren som bekant i stigande, både absolut och relativt. nligt ganska schematiska uppskattningar torde man väl få anta att handeln öststaterna emellan f. n. omfattar 45 à 50 % av deras samlade utrikeshandelsvolym. Det är framför allt två moment som hindrar att denna del blir så mycket större: först och främst består den östeuropeiska importen (och importbehovet) huvudsakligen av industriella produktionsmedel, och vissa högkvalificerade industriartiklar *finnas f. n. nästan uteslutande i väster*, varför man helt naturligt gör allt för att utnyttja de möjligheter till *kredit* som kunna finnas där. Vidare bör ihågkommas att det för vissa östeuropeiska agrarprodukter, som nu åter börja bli exportmogna, finnas bättre avsättningsmarknader i väster än i de allttjämt övervägande agrara östområdena. Om svenskar och danskar behöva östeuropeiska kol och engelsmännen önska säd och bacon, så ge de för detta industriartiklar under betingelser som äro gynnsamma för östern. Försiktiga nationalekonomer ha beräknat att Östeuropa även under de närmaste åren inte kan täcka mer än högst 50 % av sitt importbehov i egen omkrets, och för den andra delen blir hänvisade till västern.

Handelsomsättningen inom östblocket må alltså ha fyrdubblats, jämfört med förkrigstiden. Därmed är emellertid för de närmaste åren — om vi får behålla freden — deras högstmått redan i det närmaste uppnått. Först då Östeuropas karaktär av agrarområde helt försvunnit genom den nu påbörjade industrialiseringsprocessen, kan det tänkas bli annorlunda därmed. Tills dess måste dock många flerårsplaner genomföras. Under tiden kommer visserligen inte Östeuropa att åter kunna spela samma roll för västerns handel som före kriget. Men det kan inte heller ekonomiskt isolera sig från västern. Östeuropas folkinkomst är utan tvivel i stigande genom industrialiseringen, även om denna stegring mindre kommer den allmänna levnadsstandarden till godo, utan i stället gynnar ytterligare investeringsverksamhet. Därmed växer Östeuropas betydelse som handelspartner, vad man sedan i västern må tänka om dess politiska roll. Fortsättandet av det ekonomiska utbytet mellan väst och öst är idag en av de sista stöttorna för upprätthållandet av freden.

Kan Sovjet exportera spannmål? Det är en fråga som kan besvaras med både ja och nej. Sovjet kan om det vill exportera genom att ännu mer åtstrama den redan halvsvaltande befolkningens konsumtion.

Man har visserligen just utbasunerat för andra gången att skörden år 1947 är 58 % större än år 1946 (för första gången offentliggjordes denna siffra i Pravda redan den 15 oktober). Men sin vana trogen offentliggör statsplaneringskommittén — Gosplan — inga uppgifter på skördens exakta siffror, vilket den icke heller gjort under en hel rad föregående år. Vadan denna hemlighetsfullhet? Under krigsåren kunde denna förtegenhet förklaras, men nu är den endast en politisk manöver för att icke inför hela världen blotta, att Ryssland i framtiden blir tvunget att importera spannmål, (huvudsakligen då från Balkan-

länderna) i stället för att exportera som före 1917 års revolution. Detta är nämligen vad den välkände statistikexperten professor Prokopoviez (vars ekonomiska bulletiner ofta lades till grund för Nationernas Förbunds ekonomiska arbete) påpekar i sin broschyr »Die Natürlichen Hilfsquellen der UdSSR» (Europa Verlag, Zürich, New York).

En annan expert i ryska frågor, Solomon M. Schwarz, medlem av fakulteten i »New School for Social Research» i New York och författare till flera böcker om Rysslands ekonomi, lämnar oss emellertid värdefulla upplysningar i »Socialistitjeski Viestnik» (New York) om hur det i verkligheten står till med den ryska skörden.

På kommunistiska partiets centralkommittés plenarsammanträde i februari 1947, vars resultat offentliggjordes i början av mars, framträdde den politiska byråns medlem och vice-minister Andrejev med en sensationell rapport om de åtgärder, som måste vidtagas för att höja lantbruket under efterkrigsåren. På grundval av hans uppgifter blev det möjligt att uträkna skördesiffran för spannmål i hela Sovjetunionen med dess nuvarande utvidgade gränser. Den utgjorde år 1945 66,5 milj. ton mot rekordsiffran år 1937 med 120,3 milj. ton, 95 milj. ton år 1938 och 119 milj. ton år 1940 inom Sovjets gamla gränser.

Skördesiffrorna före kriget kunna verifieras genom sovjetstatistiken för angivna år och planhushållningsminister Vosnesenskis rapport på den 18:de partikonferensen strax före kriget. Då Gosplan i Pravda (21 januari) offentliggjorde, att skörden år 1946 var »väsentligt lägre» än under det föregående året (66,5 milj. ton), fastställer Schwarz den till mellan 50 och 60 milj. ton, snarare närmare 50 än 60. Således var den blott hälften eller t. o. m. mindre än hälften av förkrigsskörden inom Sovjetunionens dåvarande gränser. Om ökningen med 58 % år 1947 håller streck, uppgives skörden detta år alltså till c:a 80–90 milj. ton. Denna siffra är mer än 25 % lägre än 1937 års rekordskörd, trots att befolkningssiffran torde ha ökats med över 30 milj. (c:a 166 milj. i Sovjetunionen inom dess gamla gränser år 1937 och c:a 197 milj. inom dess nya gränser år 1947). Den är även lägre än medelskördesiffrorna i Sovjetunionen med dess gamla gränser under de fem sista åren före kriget.

Men det räcker ej med detta. De officiella siffrorna sammanfalla icke alls med skördens verkliga storlek. Detta beror på att sovjetregeringen uppskattar skördens storlek »på sitt eget lilla vis». Sedan år 1933 är denna uppskattning snarare att betrakta som ett dåligt skämt. Den även i Sverige icke okände Ossinski, som var jordbruksminister innan han liksom så många andra försvann, skrev i *Isvestia* (5 juli 1933) »När vi tala om beräkningen av skörden, så mena vi naturligtvis icke någon formellt objektiv lek med siffrorna, utan en beräkning baserad på en aktiv proletär kontroll. Vi föra i detta syfte en hårdnackad kamp för att avslöja skördens reella storlek, som en länk i hela landets klasskamp.» Hans reform ledde i praktiken till att man i stället för faktiskt magasinerade skördar började räkna ännu icke skördade sädeslag på rot med avdrag från denna biologiska skörd med 10 % för förluster före och under skördearbetet. Men Prokopoviez var den förste som i sina bulletiner kunde bevisa, att

dessa siffror äro alldeles för optimistiska, ty enbart överförandet av spannmålen till statsmagasinen gav en förlust, som vida översteg 10 %. Dessutom gav man snart order om att beräkna skörden på rot utan något som helst avdrag för möjliga förluster. I läroböckerna för lantbruksstatistik av nyare datum läses: »Vid uppskattandet av skördeutsikterna måste man taga hänsyn till hela skörden (skörden på rot) utan några som helst avdrag för möjliga förluster.» (S. V. Scholts, Kurser i Lantbruksstatistik. Moskva 1945, s. 38.)

Men varje lantbrukare vet att det är en fullkomlig omöjlighet att bärga en skörd, ännu mindre att transportera den till lagringsplatsen utan förluster. Professor Prokopovicz visar i den ovan citerade broschyren i följande tabell skillnaden i Ryssland mellan den »biologiska» och den verkligt magasinerade skörden.

Om man använder sig av prof. Prokopovicz' och andra lantbruks-
experters erkända metod och tager i betraktande det nuvarande in-
vånarantalet medräknat de annekterade territoriernas, får man en
skördesiffra av ungefär 355 kg. per invånare för 1947. Denna siffra är
mycket mindre än den för år 1914, då man verkligen kunde exportera
spannmål, ehuru t. o. m. då med stora offer för befolkningen. Man
kan naturligtvis invända att befolkningen innefattar också dibarnen,
som icke konsumera något bröd, och små barn, som ej konsumera så
stora mängder. Men detta uppväges av sovjetregeringens åtgärder
att magasinera spannmål för krigsändamål i allt större utsträckning.
Både de obligatoriska spannmålsleveranserna till staten och betala-
ningen in natura till M. T. S. — maskin- och traktorsstationerna —
för under sånings- och skördetiden levererat arbete kunna ge en före-
ställning om skördens storlek. Det är därför som folkkommissarierä-
det och kommunistiska partiets centralkommitté genom ett dekret i
december 1942 kategoriskt förbjöd de lokala statistiska och lant-
bruksorganen att »ens samla uppgifter om den faktiska kvantiteten
av den tröskade skörden i de kollektiva jordbruken, då de lämna en
felaktig bild av skördens reella storlek». (S. V. Scholz, s. 37.)

Akademikern V. S. Nemtjinov fastställer i sin bok »Lantbrukssta-
tistiken och den allmänna teoriens grunder» (Moskva 1945, s. 120—121)
att »man i flera länder (USA, England, Tjeckoslovakien) beräknar
skördens faktiska uppsamling per har, men hos oss beräknas avkast-
ningen per har med grödan ännu på rot enligt uppgifter med en pre-
liminär värdering ungefär en vecka före skördearbetets början, var-
vid det vid denna beräkning icke kan vara tal om några som helst
avdrag för förluster under skördearbetet».

Emellertid räcker icke ens denna beräkning för att tillfredsställa
herrarna i Kreml. Vid sitt plenarsammanträde i februari 1947 har
partiets centralkommitté utfärdat bestämmelser om »nya åtgärder,
som borde vidtagas vid skördens beräkning under efterkrigstiden».
(Pravda 28 februari.) Man har skapat ett särskilt organ för att be-
räkna skörden inom statsplaneringskommittén: statsinspektionen för
skördens beräkning. För att undvika varje missförstånd om vad
denna reform innebär placerades dekretet i det kapitel, som ägnades
åt åtgärder i sammanhang med »leveranser av lantbruksprodukter».

Under loppet av våren och sommaren har man organiserat både statsinspektioner och 420 räjonginspektioner, vilkas nät sträcker sig över hela landet. Den princip, på vilken dessa inspektioner byggas, är att de äro alldeles oavhängiga och ställda ovanför alla partiets och sovjeternas lokala organisationer. De äro direkt underställda de centrala myndigheterna och äro så att säga dess »ögon».

Statsinspektören B. Soloviev har också i »Planovoje Choiziaistvo» (Den planmässiga folkhushållningen, mars—april), i Pravda (2 juni) och i »Socialistitjeskoie Zemledelie» (Det socialistiska jordbruket, 11 juli) lämnat fullständiga instruktioner till inspektörerna angående deras åligganden. »Inspektören måste osvikligt iakttaga statens intressen, oförsonligt beivra alla statsfientliga tendenser och alla slags försök att undervärdera skörderesultaten.» Det säges av sig självt att grödan värderas på roten utan några som helst avdrag. Själva värderingen försiggår på så sätt, att man på fältet »anlägger ett metermått», varvid bör iakttagas att »icke ett enda ax går förlorat». »Tröskandet av de genom metermätning skördade axen bör ske för hand på ett slätt golv utan springor, täckt helst med en säck, och med strängt iakttagande av att icke ett enda korn lämnas kvar i halmen.» Och så multipliceras detta rent laboratoriemässigt efter kvadratmetermått fastställda skörderesultat med antal besädda har.

Säkerligen möta dessa sant byråkratiska metoder en solidarisk opposition såväl från myndigheterna i de kollektiva jordbruken som från alla andra lokala organ. Och spannmålsleveranserna till staten kunna aldrig uppfyllas till 100 % enligt denna metod. Men statsplaneringskommittén kan på detta sätt slå blå dunster i ögonen på utlandet med sina höga skördesiffror.

Det är icke små smulor, som skilja den officiella skördeuträkningen från de verkliga lokala siffrorna. Ur chefsinspektörens rapporter framgår att i Krasnodarområdet (Kuban) ha av 396 kollektiva jordbruk 132 visat lägre skördesiffror. Och Kuban är veteodlingens centrum! I Aserbeidjanrepubliken, Chilinräjongen, har man, enligt inspektören, vad kornskörden beträffar beräknat 300 kg. per har mindre än »meterskörden», i andra fall 400 kg. per har och veteskörden med 250 kg. per har. Han understryker att de lokala myndigheterna vid skördeberäkningen endast måste ledas av tanken att tillvarataga statsintresset, sannolikt underförstått i motsats till böndernas intressen.

Faktiskt har Schwarz sålunda fullständigt rätt när han uppskattar 1947 års skörd till 70—75 milj. ton. Detta bekräftas också både genom utomordentligt höga priser på råg- och vetebröd i statsbutikerna före ransoneringens slopande och de nu i England publicerade ocensurerade uppgifterna om att efter ransoneringens slopande bröd helt enkelt icke fanns att uppbunga i butikerna. Det måste också observeras, att skörden av 75 milj. ton (om man nu tar den högsta siffran) utgör *bruttoskörden*. Om man avdrager de ovan anförda av professor Prokopovicz uppgivna 20 % förlusterna under skördearbeten och transporter, få vi c:a 60 milj. ton *magasinerad* skörd. Sovjetexperterna Lossitski (Ekonomitjeskaja Zjijn 30 maj 1926) och Dubenetski (Ekono-

mijeskaja Zjisin 31 maj 1926) hävdade på sin tid att för en normal förbrukning av befolkningen åtgår omkring 262 kg. per invånare och år. Med den nuvarande befolkningssiffran motsvarar detta omkring 49 milj. ton (inberäknat röda armén och M. V. D:s trupper). Efter avdrag för lagring för militära ändamål och utsäde kan det inte återstå mycket precis att exportera.

Åt foder till boskap, hästar och fjäderfä åtgå enligt samma statistiker c:a 5 milj. ton. Återstår för utsäde och export c:a 6 milj ton, som är alldeles otillräckligt, ty endast för utsäde (129 kg per har) skulle behövas mera. Av detta framgår tydligt att antingen måste Sovjet reexportera spannmål från de kontrollerade Balkanländerna eller också sätta sina bönder på svältranson efter att ha utpressat ur dem så stora kvantiteter spannmål som obligatoriska statsleveranser att deras andel i skörden blir kanske en bråkdel av den av Lossitski fastställda normala förbrukningen.

Serge de Cyon.

Frankrikes ekonomiska läge. En analys av Frankrikes nuvarande ekonomiska läge tyder på att förutsättningarna för en återhämtning, framför allt inom den industriella produktionen, ej äro sämre än efter det första världskriget.

Frankrikes ekonomiska liv lider nu främst av disproportionen 1) mellan priserna å industri- och jordbruksprodukter, 2) mellan priser och löner och 3) mellan detalj- och grosshandelspriser.

I motsats till tiden efter det första världskriget äro jordbrukspriserna i jämförelse med år 1938 ungefär 50 % högre än priserna å industrivaror; sålunda var prisindex för industriprodukter i november 1947 800 men för jordbrukets alster 1350. Lönerna ha i jämförelse med år 1938 blott stigit till 750. Denna disproportion mellan löner och priser är orsaken till de av kommunisterna underblåsta sociala störningarna och arbetstagarnas ständiga tryck på regeringen. Detaljprisernas kraftigare stegring än grosshandelspriset bidrar jämte varuknappheten till att svartas börsen, Frankrikes stora gissel, blomstrar. En ansevärd del av städernas befolkning har idag sitt uppehälle på svartabörshandel och undandrar sig därigenom beskattningen, som blir ensidigt fördelad och orättvis.

Under det att prisindex i april 1920 stod på 600 (1913 = 100) för att efter åtskilliga svängningar nå maximumsiffran 850 i juni 1926 var motsvarande index den 1 nov. 1944, d. v. s. efter fem års krig blott 250. Ett år senare hade priserna redan stigit till 420 för att i nov. 1947 nå den svindlande höjden 1250. Medan återhämtningen förra gången kom till stånd år 1926 i och med Poincarés regeringstillträde, då Frankrikes ekonomiska läge stabiliserades samtidigt som francen räddades, så skänkte i höstas kommunalvalens resultat intet hopp om att den nuvarande regeringen, som representerar knappt 30 % av väljarskara, skall lyckas åstadkomma ett liknande under.

Och ändå har i Frankrike produktionen haft en bättre start än efter det första världskriget. Denna gång har den franska industrin blivit relativt mindre förstörd och återuppbyggnadstempot har varit snab-

bare. Medan produktionsindex under åren 1919—1921 i jämförelse med år 1913 uppgick till 55, 56 och 55 % för att först år 1924 nå siffran 105 %, låg indexsiffran år 1944 jämfört med år 1938 på 41, år 1945 på 48, år 1946 84 % och i september 1947 redan 101.

Inom jordbruket är läget det motsatta, vilket till stor del förklarar de höga levnadsomkostnaderna. Åkerarealens minskning på grund av veteodlingens ringa räntabilitet, den unga generationens ovilja att stanna på landet, föråldrade produktionsmetoder och till slut den dåliga skörden år 1947 ha bidragit till en katastrofalt liten veteskörd förra året (33 miljoner quintaler år 1947, 80 miljoner år 1938, 90 miljoner 1921, 64 miljoner 1920). Frankrike är inte längre självförsörjande ifråga om brödsäd. Inget regeringsdekret har varit i stånd att åstadkomma någon ändring härvidlag, såvitt man inte kan räkna med en psykologisk omvälvning bland bönderna. Krisen är likväl uteslutande en produktionskris; rent finansiellt äro bönderna rikare än någonsin förr. Bonden bokstavligen sitter på sitt guld, då han inte har något förtroende för varken banker eller francs. Bondeklassen har också visat sig minst patriotisk. Liksom städernas svartabörshandlare har den lyckats undgå en rättvis beskattning. Den franske bonden faller också lätt offer för den kommunistiska demagogin. Förlusterna i städerna ha kommunisterna kunnat gottgöra sig på landet, där de stärkt sin partiapparat och sitt inflytande.

Lika prekärt är läget inom utrikeshandeln. Den internationella spänningen, förlusten av flera avsättningsmarknader och de förhållandevis höga produktionskostnaderna ha bidragit till en avsevärd minskning av den franska exporten i jämförelse med tiden före kriget. Detta är väl huvudorsaken till den franska handelsbalansens ansevärd deficit, liksom till det ogynnsamma förhållandet mellan import och export. Läget är desto mera oroande som det franska kapitalet denna gång knappast har några som helst inkomster från utländska investeringar eller rederier; därtill kommer att turisttrafiken, som var en så stor inkomstkälla mellan de båda världskrigen, praktiskt taget uteblivit. Handelsbalansens deficit nådde under de första 11 månaderna år 1947 en så svindlande summa som 120 miljarder. Ej endast den passiva handelsbalansen utan också bristen på valutor och det faktum att en stor del av de långt ifrån fattigaste befolkningsgrupperna undandrar sig skatterna genom svartabörsaffärer förorsakar regeringen stora bekymmer. Statens budget måste därför ständigt dras med underskott. År 1945 utgjorde inkomsterna blott 40 % av utgifterna, år 1946 — 70 % och år 1947 — 86 %.

Likväl har Frankrike trots jordbrukets underskott och den franska utrikeshandelns minskning alla förutsättningar att lösa krisen. Landet är ju i grund och botten ej fattigt. Frankrikes guldförråd äro 2 à 3 gånger större än före kriget. Man har beräknat att det finnes cirka 4,000 ton, d. v. s. en miljard kronor tesauriserat guld i Frankrike. Därtill komma oerhörda mängder andra ädla metaller, ädelstenar och framför allt valutor. Produktionsapparaten är intakt och industrin arbetar under högtryck. Får blott Frankrike en handlingskraftig och förtroendeingivande regering, kan dess problem lösas med

amerikansk hjälp. Regeringen Schumann synes dock vilja gå det minsta motståndets väg. Den statliga budgeten för år 1948 räknar med utgifter för 900 miljarder francs och inkomstbelopp på 817 miljarder. I verkligheten är den nationella hushållningens deficit mycket större. Sålunda uppskattar kommissionen för den nationella budgeten den nationaliserade industrins förluster till omkring 200 miljarder francs för det första halvåret och därtill kommer ytterligare deficit på 170 miljarder francs som ett resultat av de helt nyligen bestämda lönehöjningarna. Engångsbeskattningen förutsätter däremot en skatteintäkt på blott 140 miljarder. Förutsatt att Marshallplanen till och med skulle uppfyllas bokstavligen, är det svårt att anta att denna deficit i Frankrikes statshushållning skulle kunna täckas under loppet av några månader.

Hur allvarligt läget bedöms av regeringen visar devalveringen i januari. Trots den brittiska regeringens energiska protest och den internationella valutafondens reservationer meddelade finansministern den 25 januari att francen devalverades. Kursen blir 216 francs = 1 dollar och 864 francs = 1 pund mot tidigare 480. Denna revolutionerande åtgärd, som syftade till att spränga svarta valutabörsen, beslöts för att återställa folkets förtroende till penningvärdet och ansågs vara enda sättet att hindra de Gaulle från att komma till makten. Beslutet genomdrevs, trots att den ställer de britisk-franska relationerna i en ödesdiger timme på allvarliga prov.

Z.

Hitlers fantasibane. Hitlers plan om bygning av en polarbane fra Mo i Rana til Kirkenes blev en kjæmpefjasko for tyskerne i Norge. Da zar Aleksander skulde peke ut traceen for den transsibiriske jernbane, tok han en linjal og trak på kartet en ret linje gjennom det terræen den skulde gå. Banen blev bygget efter den streken.

Noget om zarens rette linje må ha foresvævet Hitler, da han pekte ut polarbanen på kartet. Han kopierte ialfald zaren og trak en ret linje på kartet fra Mo i Rana til Kirkenes. Den russiske selvhersker og den tyske selvherskers ideer om jernbanebygning faldt således sammen. Men der var allikevel den forskjel at den transsibiriske blev bygget færdig efter zarens plan, mens Hitlers polarbane aldrig blev bygget. Føreren opnådde bare også længst nord å sætte et monument over sin uduelighet.

Og for altid å slå fast, at tyskerne har været uhyre overvurderte både som teknikere og administratorer. I Norge er det ialfald altid gjort slut på myten om tysk grundighet. Vi har jo hat høve til å se deres uduelighet sætte de praktfuldeste blomster fra Lindensnes til Nordkap. Den aller praktfuldeste i Hitlers fantasibane, som skulde være hans geniale strategiske sjakttrek mot russerne i nord.

Hitler kjendte ikke meget til Norge. Han hadde en eneste gang, en vår fire—fem år før den anden verdenskrig været inde i en av Vestlandsfjordene med et tysk krigsskib i selskap med admiral von Raeder og general von Blomberg. Utfra et slikt sviktende kjendskap til et land med en slikt vanskelig terræn som Norge, går han

allikevel hen og kræver bygget en jernbane på over 100 mil i løpet av et og et halvt år. Det må vel sies å være toprekorden for Hitlers galskap.

Hitlers besøk i Sognefjorden i admiral von Raeders og general von Blombergs selskap var sikkert diktert av strategiske grunde. Hitler omgikkes troligen alt da med planer om å skaffe Tyskland verdensherredømmet, og Norges Vestland var et viktig strategisk punkt i en kamp om et slikt herredømme. Den hemmelighetsfuldhet hans Norgesbesøk blev omgitt av talte også sit tydelige sprog.

Den tyske presse var forbudt å nevne det, men allikevel kom det et bilde av Hitler ombord i krigsskipet i Sognefjorden i et Ham-burgerblad. Dette blev straks beslaglagt, men et nummer av bladet var alt gått til Bergen, der fik en journalist tak i det og bragte det i bladet sit.

Den norske presse kommenterte ikke besøket. Men det var jo merkeligt at Hitler hadde valgt en vår istedet for en sommer til å besøke Vestlandet. Det var neppe for å beundre naturen han var kommet. Det samme gjælder sikkert også for von Blomberg og admiral Raeder.

Da Hitler i 1940 ga ordre om bygningen av polarbanen, var det ut fra den forutsætning at overfaldet på Rusland var nært forestående. For å kunne angripe Nord-Rusland måtte de tyske forsyningslinjer til Kirkenes være utbygget over land. Den tyske flåten var ikke stor nok til å forsvare den lange norske kystlinjen. Risikoen vilde bli for stor. Den engelske flåten blev jo sterkere for hver dag og særlig de britiske hangarskip kunde bli uhyre farlige for tyskernes forsyninger sjøveien.

Finmarken måtte derfor hurtigst mulig utbygges til et Nordens Gibraltar, en uindtagelig festning. Riksveien til Kirkenes var færdigbygget før krigen, mens dens kapasitet var mere end tvilsom om vinteren på grund av de store snemængder som kunde komme til å blokere den helt de hårdeste vintermånedes. Desuten kunde den ødelægges på store strekninger ved dristige engelske raids i den lange mørketiden. Derfor måtte polarbanen bygges.

Der blev utstedt en hemmelig Führerordre om bygning av en forsyningslinje til Kirkenes med tilstrekkelig kapasitet, trygget mot angrep fra sjøsiden og sikker mot snehindringer. Hitler hadde indledet sin store offensiv mot det norske polarlandets natur. Han var jo vandt til å beseire alt og alle. Hvorfor skulde han da ikke klare å beseire et polarlandskap.

Det blev overladt til sjefen for Abteilung Technik ved Reichskommissariat i Oslo Dr. Klein å fremlægge forslag til en polarbane til Kirkenes. For å kunne utføre sit oppdrag hurtigst mulig valgte Dr. Klein å befare det terræn polarbanen skulde føres gjennom fra et Fiesler-Storchfly! Det er første gang i Norge en befarings av et projektet jernbaneanlæg er utført så letsindig. Dr. Klein fik selvfølgelig en slags oversikt over terrænet, men detaljerne ved det kunde han jo ikke sette sig ind i fra flyet. Han burde imidlertid ha fåt et sterkt indtrykk av, at det vilde være helt ugjennemførlig å bygge polarbanen i løpet av et og et halvt år som Hitler hadde forlangt.

Dr. Klein reiste etter befaringen til Berlin for å diskutere saken med den tyske byggeleder Dr. Todt. De to herrer forela så for Hitler i hans hovedkvarter et planutkast i to alternativer: 1) en jernbane fra Nord-Sverige direkte til Kirkenes—Petsamo over finsk territorium, 2) en jernbane på norsk territorium fra Mosjøen via Narvik til Kirkenes bygget som en forlængelse av Nordlandsbanen.

Som det vil fremgå av det første planutkast hadde de to herrer ikke noen skrupler ved å krænke Sveriges nøytralitet. Eller hadde de kanskje tenkt at Sverige godvillig vilde finne sig i at tyskerne bygget polarbanen gjennom Nord-Sverige?

Hitler selv må imidlertid ha hat visse betænkeligheter. Han aksepterte bare det andet planutkastet. Det blev overladt til Dr. Klein å utarbeide en detaljert plan for polarbanen og å få arbeidet sat igang hurtigst mulig.

Der blev foretat en ny befaring av linjen fra luften. I denne befaring deltok en rekke tyske eksperter og Ministerialrat Henne. Hverken Klein eller Henne var eksperter i bygning av jernbaner. De var ret og slet diletanter på dette felt. Derfor kunde de også konstatere, at landskapet stort set var bra for jernbanebygning. Det var bare strekningen Bodø—Narvik de var noget reservert overfor. Flere dype fjorder skjærer ind i dette landskap der hvor også er mange vilde og forrevne fjeldpartier.

Norske jernbaneingeniører vilde selvfølgelig med engang ha forstått at det vilde være umulig å bygge en bane gjennom et slikt terræn på et og et halvt år. Men de tyske eksperterne mente, at deres tunnel eksperter vilde klare opgaven, når de fik tat fat med tilstrekkelig stor arbeidskraft. Og den var det jo let å skaffe tilveie fra fangeleirene i Tyskland. De tænkte ikke på at russere, polakker og serbere var dårlig skikket til å arbeide i polarland. Men tyskerne tok jo aldrig noget hensyn til menneskematerialet. Hvilken rolle spilte det vel for dem om nogen tusind krigsfanger kom til å sætte livet ind på polarbanen.

Kommisjonen utarbeidet ialfald detaljerte planer som konkluderte med at polarbanen kunde bygges færdig på et par år. Norske jernbaneingeniører vilde ha forstått at det var det rene vanvid, men tyskerne hadde jo praktisert så meget vanvittig i Norge, så planen ikke overrasket dem. Jo galere jo bedre, tænkte de sikkert.

Arbeidet på polarbanen kom først igang våren 1942. Da var krigen mot Rusland i fuld gang, og Hitler gå ordre om å forsere bygningen mest mulig. Hans ultimatum til byggeledelsen gik ut på at polarbanen skulde være ferdig frem til Kirkenes senest høsten 1943. Og når Hitler hadde forlangt det våget byggeledelsen ikke å reagere. Det kunde være livsfarlig. Kanske håpet den, at Hitler snart vilde være færdig.

Finmark blev våren 1942 oversvømmet av folk fra organisasjon Todt som opprettet tre Eisenbahnoberbauleitungen langs den planlagte linje nemlig i Narvik, i Nordreisa og i Tana. Strekningen Kirkenes—Nordreisa blev anset for den viktigste. Der skulde bygningen forseres for å undgå transporten over Finmarkshavet, hvor russiske ubåter i løpet

av vinteren 1941 hadde sænket flere tyske transportskip. Russerne var også begyndt å bombe enkelte strategisk viktige steder i Finmark. Det var polakker og russiske krigsfanger som blev sat ind på polarbanen. Det het om de første at de frivillig hadde meldt sig til arbeidet, men ingen nordmænd trodde på det. Vi hadde jo lært tyskerne så godt å kjende at vi forstod, hvad ordet frivillig betød.

Der var også endel nordmænd med på anleggsarbeiderne. Folk som saboterte mest mulig for å forsinke bygningen av banen.

Traseen for banen blev stukket op sommeren 1942. Arbeiderne blev slemst plaget av myggen som hang over dem i tette skyer dag efter dag og gjorde sit til å forbitre den på forhånd triste tilværelse for dem i ødemarken. Kosten var elendig og der var mange tilfælder av dysenteri og andre sykdommer. Mange polakker og russere døde. Når de ikke klarte sig gjennom sommeren, hvorledes skulde det så gå med dem, når polarvinteren satte ind?

Tyskerne tænkte ikke på det. For dem gjaldt det bare å forsere arbeidet efter Hitlers ordre. Tidtabellen var alt overskredet. Planen forutsatte nemlig, at den mest utsatte del av Finmarksvida skuld være trasert i løpet av sommeren, så bygningen kunde begynne i september. Istedet blev det kaos og forvirring. Materialer, redskaper og arbeidsverktøi kom ikke frem på grund av transportvanskeligheter. Russerne sænket skibene, så arbeiderne blev stående med tomme hænder.

Så sent som i oktober hadde oberbauleitung Nordreisa bare fåt en del barakkematerialer, og nu begyndte vinteren å sætte ind. Arbeidsstyrken var blit forøket med en masse tyske fanger — krigsnekttere og dessertører — og disse måtte indkvarteres i jordgammer og elendige træskur som blev opført i al hast. Byggelsen blev grepet av panik. Hvorledes skulde den klare å få banen færdig til den tid Hitler hadde fastsat?

Ingen hadde mot nok til å siga om, at projektet var ugjennemførlig på så kort tid som han hadde fastsat. Men en av organisasjon Todts ledende ingeniører ved anlegget kom ved juletider 1942 i privatkredser med den bekjendelse at med den nåværende tilgang på arbeidskraft og materialer vilde det komme til å ta nøiaktig 150 år å bygge jernbanen færdig til Kirkenes!

De andre ingeniører ved anlegget var sikkert av den samme mening. Men i Reichskommissariatet i Oslo var det ingen tvil om at arbeidet gik efter planen. Hitler hadde jo sagt det! Reichskommissariatet var så dårlig orrienteret om arbeidet på polarbanen, at det høsten 1942 gå den norske jernbaneskolen ordre om på kortest mulig tid å utdanne 1,800 jernbanefunksjonærer til denne bane. Da skolen fra før var overfyldt, sa den nei til tyskernes krav. Men da tyskerne begyndte å bruke en truende tone overfor skolen, måtte de norske myndigheter love å forsere utdannelsen av jernbaneeleverne. Det blev imidlertid ikke gjort. De vidste at det ikke vilde bli bruk for de 1,800 jernbanefunksjonærer på polarbanen.

Den væsentlige grund til at fjaskoen på anlegget strax blev så formidabel, skyldtes den evige taugtrekningen for ikke å si den åpenlyse kampen mellem organisasjon Todt og Wehrmacht om forsyning-

erne og materialerne som kom nordover i meget sparsom utstrekning på grund av at kommunikasjonene stadig blev vanskeligere og vanskeligere.

Når en oberbauleitung fik endel verktøi og anlægsutstyr, blev det straks beslaglagt av Wehrmacht som var almæktig også i det høie nord. Men den var også i en slik fortvilet situasjon at den hadde godt bruk for alt som kom nordover. Det var jo nesten umulig for den å få skaffet frem det den hadde bruk for til tropperne som var forlagt over hele Nord-Norge, en norsk landsdel som i areal er to ganger så stor som Danmark. Kommunikasjonene sjøveien blev jo stadig forværret på grund av briternes og russernes sænkninger utenfor kysten.

Telegraflinjer og veianlæg var først og fremst uhyre viktig for Wehrmacht i det uveisomme og kommunikasjonsfattige Nord-Norge. Derfor blev slike anlæg forsert foran jernbaneplanen. Der var hele tiden stor planløshet i forsyningsforsendelserne nord over. De viktigste manglet alltid. Først og fremst barakkematerialer og cement. Arbeiderne ved enkelte seksjoner av jernbaneanlægget fik ikke feisler spader og slægger, så de blev gående og durckdrive i lange tider.

Så kom vinteren som tyskerne hadde fryktet slik for, men allikevel ikke hadde tat de påkrævede foranstaltninger til å kunne møte. Veiene blev blokert av svære sneskavler, hvor de tyske lastebilerne som forsøkte å forsere Riksveien blev sittende fast. Arbeidsplassene forsvandt også i sneefonnerne. Polarvinteren var sat ind strengere end kanskje noget år før.

Solen blev vek i flere måneder og i vintermørkret blev arbeidstiden redusert til høiest tre timer om dagen. Polakkerne og russerne led forfærdelig i polarvinteren, dårlig klædte som de var og med utilstrekkelige matrasjoner. Sykdommene begyndte å herje blandt dem i en forfærdelig grad. De døde i massevis. Mange frøs også simpelt hen i hjæl i kulden. Hvor stor dødsfasiten var i tal vinteren 1942, får en vel aldrig vite. Tyskerne forsøkte på alle måter å skjule den store dødsprocent. Det er neppe nogen overdrivelse å si, at flere tusen krigsfanger blev liggende igjen som lik langs banen. Den blev en stor kirkegård.

De norske arbeidere som var vandt til den strenge polarvinter, klarte sig bra, men så var de også bedre klædtte og hadde større matrasjoner. Men også de led meget og ikke så få forsvandt fra anlægget.

Polarvinteren satte brutalt punktum for arbeidet på banen og lederne begyndte å indse, at opgaven de hadde påtat sig var håpløs. Deres rapporter blev mere og mere pesemistiske og tilslut gik det også op for organisasjon Todts øverste ledelse i Norge at den ikke vilde klare å makte opgaven.

Men hvad skulde den gjøre? Hitler hadde jo forlangt at polarbanen skulde føres frem til Kirkenes. Og redselen for føreren var så sterkt forankret hos dem, at arbeidet blev fortsat, enda organisasjon Todt ved anlægget i Nord-Norge hadde frårådet det på det bestemtteste. Vinteren gik uten at der blev bygget en meter på polarbanen. Ledel-

sen hadde nok med å holde sykdommene i sjak, så dødelighetsprosenten kunde gå ned.

Der var nu blit en ny sjef for organisasjon Todt i Norge. Ministerialrat Henne hadde avløst Dr. Klein som var faldt i unåde på grund av sin blåøiede optimisme med hensyn til bygningen av polarbanen. Den nye sjefen forstod at der måtte gjøres noget positivt for å få sving på arbeidet på polarbanen. Han foretok derfor en inspektionsreise langs banens trase som han tidligere hadde været med på å inspisere fra luften. Nu fandt han ut at valget av tarsen tydle ikke var heldigt. Han vilde ha banen lagt langs riksveien gjennom store deler av Troms og Finmark, da han mente dette vilde lette transporten av forsyningerne til anlægget. Hans projekt blev imidlertid efter en tids forløp forkastet og våren 1943 blev planen om bygning av jernbanen over Finmarksvidda opgit. De tyske ingeniører hadde tiltrods for Hitlers ordre måttet kapitulere overfor polarvinteren. Den hadde seiret totalt over tysk teknik og brutalitet! Hvor meget var der så bygget av polarbanen ved kapitulasjonen? Ikke en kilometer jernbanelinje var færdig! Det eneste tyskerne hadde fåt utrettet i løpet av et år var nogen gravninger på den nordligste strekningen. Men de hadde ødelagt betydelig arealer norsk jord ved anlæg av barakker for arbeiderne, lagerhuser og transportveier.

Hvad var så årsaken til at tyskerne led et slikt knusende nederlag i sin jernbanebygning i Nord-Norge? Dette må først og fremst skrives på kontoen tysk overmot. Tyskerne trodde at de var uovervindelige og derfor vilde klare å gjennomføre alt de bestemte sig for å bygge enten det var i Norge eller i andre land. De store militære seire hadde svekket deres dømmekraft i en uhyggelig grad. De trodde at de var helt suveræne både på det tekniske og militære område og ikke mindst når det gjaldt organisasjon. Og så vidste det sig at de på begge disse felter nærmest var dilettanter!

Kampen mellem de forskjellige instanser av det tyske militære maskineri bidrog også sterkt til å uhule effektiviteten av deres indsats i Nord-Norge. Byråkratismen som altid har været så sterkt forankret i tyske sind, feiret sine aller største triumfer under Hitler. Derfor reiste tyskerne både i vort og også i andre okkuperte land så mange mindesmerker over diktaturets skrøpeligheit.

Hvor mange millioner kroner tyskerne la ned på polarbanen, vil en vel aldrig få vite, men beløpet var sikkert så stort at norske ingeniører kunde ha bygget hele Nordlandsbanen fra Trondhjem til Bodø for det. De klarte fordeligt i krigsårene å bygge færdig store strekninger av Nordlandsbanen med norsk arbeidskraft, mens de tyske ingeniører blev slått helt ut.

Dette fortæller noget både om norsk og tysk teknik, og sammenligningen blir ikke smigrende for tyskerne. Deres voldsmetoder kom tilkort også når det gjaldt jernbanebygning. Hitler tapte stort over for den norske polarvinter!

Edvard Welle-Strand.